

KÜLÖNFÉLÉK.

Hellénismus és kereszténység. E czímen Dobschütz (Strassburg) „Apostoli korszak“ könyvében a következő értelmű fejtegetést írja: Hellénismus alatt általán azt a görög vagy görög-római műveltséget értik, mely a klasszikus görög korszak után következett s mely a kereszténység három vagy négy első százévéét foglalja magában. Vallási szempontból a hellénismus nem a közönyös skepticismus korszaka, hanem inkább az aggodalmas keresésé. Elvesztette azt a bizalmát, hogy meg fogja oldani tudni a világegyetem rejtélyét s isteni kijelentésre várt. Ekkor jelent meg Jézus, ki a saját ihletéséből merített s az Istennek nem a titkait akarja kijelenteni, hanem a mindenütt jelenvaló Istennek akaratját kinyilvánítani. Az Istenben való hit tölti el keblét és tanítása emeli az emberi lélek értékében való bizalmat. Pál apostol görög nyelven irt iratai s azok tartalma következtében Jézust szabadítónak ismerik el . . . De ha a hellénismus kereszténynyé lett, a kereszténység is viszont mindinkább hellenné. S a második száz a keresztény bölcselők, apologisták ideje. Ezek védik a monotheismust, de Jézusnak magasabb méltóságot adnak. Majd jönnek a gnostikusok s azután meg megalakul a christologia, a Jézus kettős természetéről való egyházi tan, mely fentartja Jézus történelmi ember voltát (emberré lett isteni logos) s mely megóvjja a kereszténységet a doketismus veszélyétől, de melynek eredménye az lett, hogy a Krisztus-hit bölcselmi speculatióvá változott.

A bányai ág. ev. egyházkerület közgyűlésén *Zsilinszky* Mihály, a tudós egyh.-tört. író, kerületi felügyelő az újabb pápai rendeletekkel kapcsolatosan a magyarországi mai vallási helyzetre ezeket mondotta: „Napfényre került a papi mozgalomnak titkos rugója és valódi mozgatója: tudniillik a vallásfelekezeti békének esküdt ellensége, a római pápa, a ki az ő Syllabusával, a pápai

bulláknak és encyclikáknak nagy sokaságával útasításokat ad ki követőinek; hogy ő a híres tridenti zsinat alapján, V. Sixtus pápa nyomdokain haladva, fogja lábra állítani és restaurálni a mai katholicizmust! Tehát vissza akarja idézni a XVI. századbeli gyűlölködést minden átkaival együtt! Ma már ez a jelszó tökéletesen megfejtí a magyar klerikális mozgalomnak okát és ezéljút. Tudjuk, hogy a tridenti zsinat határozatai tették lehetetlenné az egész keresztység reformálását azon kijelentéssel, hogy keresztýén egyház kizárólag csak egy lehet, tudniillik a római katolikus; és hogy ez csalhatatlan! Minden más vallásos nézet eretnekség, mely kárhözatra visz — és ezért üldözendő. Azt is tudjuk, hogy ugyanez a zsinat határozta meg azt a szerencsétlen és a mai világban meg nem tírhető esküformát, melyet minden katolikus püspöknek a pápa kezébe le kell tennie, mielőtt szent hivatalát megkezdené. Ezt az esküt teszik le a magyar állam kenyerét élvező római püspökök is, azt fogadván, hogy az eretnekeket, schismaticusokat és rebelleket, vagyis a protestánsokat, lehetőleg üldözni fogják. (Haereticos, schismaticos et rebelles eidem Domino nostra (papae) vel successoribus praedictis „pro posse persecuar et impugnabo“ !) Mit jelent ez nálunk? Röviden mondva azt, hogy a magyar gazdag katolikus püspökök nem tartoznak tisztelni azokat a törvényeket, melyek a mi protestáns evangéliomi vallásunk szabadságát védik, melyeknek megtartására a magyar koronás király is, kormánya is ünnepeyles esküt tesz! Mert a pápának feltétlen engedelmességgel tartozó püspökök arra esküsznek, hogy bennünket lehetőleg üldözni fognak! Lehet-e ennél nagyobb államjogi képtelenség a mai civilizált világban? Pedig ebből a képtelenségből ered e hazában minden vallásfelekezeti baj, minden animozítás és minden klerikális bűn! Ebből származik a „Ne temere“-féle vakmerőség, mely a nemkatolikus pap előtt kötött vegyes házasságok ezreit törvényteleneknek nyilvánítja. Ebből erednek az ellenünk való szervezkedések, titkos és nyílt támadások. Látjuk és tapasztaljuk, hogy rendszeres politika üzetik a hazai protestantizmus fogyasztására és megtörésére. És ha látszólagos jóakarattal „segély“ alakjában kegyelemből csálétkül odadobnak nekünk egy-egy milliót, az csak azon római ravasz számítással történik, hogy a mig mi éveken át a kocz felett veszekszünk, azalatt a katolikus autonómia népszerű, de hamis czime alatt, suttymban milliárdokat érő állami vagyont juttathassanak az egyedül üdvözítő római egyház kezébe! Látjuk és

tapasztaljuk, hogy idegen országokban székelő felsőbbbségek alatt új szerzetek hozatnak be országunkba (Lazaristák), hogy ezek Budapesten már palotákat építenek maguknak és a Franciaországból kiűzött és nálunk meghúzódott jezsuiták és egyéb férfi- és női rendek, szövetkezve magyarhoni rendtársaikkal, elérkezettnek találják az időt arra, hogy itt, e Mária országában vagyont szerezzenek maguknak! Látjuk és tapasztaljuk, hogy a gyászos emlékű Bach-korszak örökségeként törvénytelenül hazánkban maradt jezsuitarend — melynek régi működéséből szerencsétlen hazánkra Bocskay Istvántól kezdve II. Rákóczi Ferencz száműzetéséig, kibeszélhetetlen átok származott — ismét fészkelődik. Tagjai háborítlanul járnak izgatni országszerte a protestánsok ellen. Látjuk és tapasztaljuk, hogy évenként felterjesztett sérelmeink nem orvosoltatnak, jogos kívánságaink nem teljesítetnek, autonómikus jogaink megnyirbáltatnak; és ha olykor-olykor mézes madzaggént egy-egy biztató szót kapunk, az mindig azon hátgondolattal történik, hogy a r. katolikus egyháznak régi előjogai és kiváltságai biztosítva legyenek, s ekként a jogegyenlőség soha meg ne valósíttassék! A kinek szemei vannak a látásra és fülei a hallásra, az minden pillanatban meggyőződhetett arról, hogy itt a protestáns nép ellen a régi Kolonics-féle politika vakmerően alkalmaztatik... Oh mily lélekemelő volt a nyolczvan év előtti egyetértés, mikor a „Ne temere“-hez hasonló vakmerő pápai rendeletek ellen ugyszólván az összes magyar katolikus világi intelligencia a protestánsok mellé állva tiltakozott a békebontó pápa beavatkozása ellen! Vajjon napjainkban akadnak-e még Beöthy Ödönök, Deák Ferenczek, Széchenyi Istvánok és Eötvös Józsefek, Batthyány Lajosok és Andrássy Gyulák, Károlyiak és Perczelek, Klauzálók és Ghyczyek és ezekhez hasonló más katolikus jelesek, a kik a törvények védelmét még hazafias erénynek és kötelességnek tartották? Avagy a római főpap jogtalan beavatkozása és békeháborítása ma már közönyössé vált Magyarország nagyjai és képviselői előtt? Nézzünk körül Európában, mi történik a legkatolikusabb országokban? Spanyolországban állandó a harc és védekezés a római papság túlkapásai ellen. Olaszországban őszentsége nem mer az utcán mutatkozni. Róma városában kizárták a vallástanítást az iskolából; nem a vallásos hit elleni indulatból, hanem az azt kezelő és annak örve alatt gyűlölséget szító papság iránti ellenszenvből. Franciaország pedig új törvény által védte meg állami szuverénitását minden pápai illeték-

telen beavatkozás ellen! Nekem az a meggyőződésem, hogy a „Ne temere“-féle bullák csak egyes külső jelenségei annak a rendszeres izgatásnak, mely a katolicizmus restaurálásának czíme alatt az ország összes községeiben folyik. Nekünk tehát ezzel szemben elvi és törvényes álláspontra kell helyezkednünk és határozottan tiltakoznunk az ellen, hogy a római pápa, mint a hazánk határain kívül álló idegen hatalom, fennálló hazai törvényeinkkel ellenkező, polgártársaink békéjét felzavaró bullákat adhasson — és hirdethessen ki Magyarországon. Ez az ország szabad és független ország, melynek fiai semmiféle néven nevezendő külhatalomtól nem fogadhatnak el rendeleteket a magyar király és felelős kormányának engedelmé nélkül. Az 1895: XLIII. t.-cz. 17. §-a általánosságban is kimondja, hogy semmiféle magyarországi vallásfelekezet egyházi függésben külföldi hatalomtól, vagy vallásfelekezeti társulattól, vagy egyéntől nem állhat. Az ellenünk elkövetett bűnök forrására való utalással a legilletékesebb helyen, atyái fővédnökünkhöz, Európa őszinte tiszteletétől környezett legalkotmányosabb és legigazságosabb királyunk ő Felségéhez kell fordulnunk azon bizalomteljes kérelemmel, hogy a tridenti püspöki eskü egyszersmindenkorra érvényteleníttessék. Nyílt őszinteséggel és férfias bátorsággal tárjuk fel előtte súlyos helyzetünket és nagy sérelmeinket, mert egyedül ő képes rajtunk még segíteni. Ha komolyan akarjuk az ország békéjét állandósítani, akkor nem annyira egyes jelenségeket, mint inkább azoknak gyökerét kell eltávolítani.“

A dunántuli ref. egyházkerület közgyűlésén gróf *Tisza* István elnöki megnyitójában a „Ne temere“ decretumról szólva, egyebek közt így beszélt: A mit e rendelet előidéz, „nem képezhetek a felekezetközi békére, a magyar társadalom összhangjára és egyetértésére ennél mélyebbreható, nagyobb veszedelmet.

És e veszedelem ok és szükség nélkül idéztetett fel. Hiszen tudjuk nagyon jól az előzményeket. Ide s tova százhatvan-százhetven esztendeje annak, hogy a XVIII. század közepén megkezdte a római katolikus egyház a tridenti egyházjoggal szemben a kivételeknek hivatalos elismerését és statuálását. Ezek a kivételek mind több és több állam területére terjesztettek ki és évtizedekig tartó ádáz küzdelem után, a melyet elsősorban magyar katolikus férfiak vívtak meg a felvilágosodott álláspont mellett, nemeslelkű magyar főpapok közremunkálása és segédkezése mellett, 1841-ben a kivételt a Curia Magyarországra is kiterjesztette. Kiterjesztetett tehát és

ime, immár hatályban állott, több mint hatvan esztendőn keresztül; és most, a midőn a római szentszéknek egy újabb intézkedése ezt a kivételt egyszerre megszüntette, ez az intézkedés sem törölt el minden kivételt, ez az intézkedés is tartott fenn kivételeket; és hogy ezt az intézkedést az első pillanatban maguk a magyar római katolicizmus irányadó tényezői miként értelmezték, erre nézve köztudomású tény az, hogy maga az esztergomi instrukció abból indult ki, hogy Magyarországra a *Ne temere* nem vonatkozik, mivel itt partikuláris jogot teremtett a Lambruschini-féle dekrétum és csak Rómának újabb intézkedése volt az, a mely felvilágosította magukat a magyar katolicizmus illetékes vezetőit is, hogy nem úgy van a dolog, hogy azt a multban adott kedvezményt eltörli ez az újabb dekrétum, eltörli ugyanakkor, a mikor fentartja egyes államra nézve, fentartja Németországra nézve azt a kivételes kedvezményt, a mely két évvel ezelőtt, tehát a mienknél sokkal később, de szintén a dekrétum kibocsátása előtt adatott. Ezekből a köztudomású tényekből kétségtelenül következik, hogy itt nem valami olyan sarkalatos hitelv, a római katolikus egyháznak nem valami olyan rendithetetlen elvi álláspontja az, a mely ezen bajokat és veszélyeket felidézi, de a melyre nézve joggal mondhatná azt, hogy mindhiába, nem lehet hűtlen önmagához, nem változtathat sarkalatos alapelvein. Óh nem! Itt egy fegyverről van szó a római egyház hatalmi törekvéseinek szolgálatában, a melyet kézbe vesz vagy letesz a kézből taktikai szempontok szerint, a szerint, a mint egyik vagy másik területen elérkezettnek látja-e az időt e fegyver alkalmazására.“

Azután a jogos védelmet, a harcznak felvételét ajánlva, így folytatta beszédét:

„Én még e pillanatban sem fojthatom el magamban azt a meggyőződést, hogy erre a ránk kényszerített harczra szükség nincs, hogy ezt a harcot, ha a magyar állam és a magyar katolicizmus irányadó tényezőiben megvan a kellő jóakarát, ezt a harcot még mindig el lehet kerülni. Nem a jus placeti alkalmazása által. Én megengedem, hogy azt is jogos lett volna alkalmazni, mert legalább hangos tiltakozása lett volna a magyar államnak ez ellen a felfogás ellen, de a jus placeti alkalmazása ilyen kérdésben a bajt absolute nem orvosolná; mert hiszen, akár kihirdetik ünnepélyesen, akár nem, a lelkekre származott káros hatás megvan. Itt az orvoslás súlypontja nem a magyar királyon,

nem a magyar kormányon van: itt az orvoslás Róma kezében van. Rómát kell a magyar állam illetékes faktorainak s a magyar katholicizmus illetékes tényezőinek meggyőzniük arról, hogy itt veszélyes térre lépett, oly térre, a melyre való lépése éppen a katolikus egyház jól felfogott érdekei szempontjából is megboszulja magát . . .

Ne kényszerítsenek bennünket belé egy olyan küzdelembe, a hol azután, — ezt komoly aggodalommal és vérző szívvel mondom — a hol azután nagyon féltő, hogy a szélsőségek szenvedélyei fognak mindent magukkal ragadni, a hol azután két malomkő közé kerülnek, szétmorzsolatnak azok, a kik a vallásszabadság, a felekezetek közötti viszonzosság, a kölcsönös türelem szent ügyének szolgálata mellett azért meg akarnának maradni a katolikus egyház jogosult érdekeinek védelmében is.“

A németországi katolikusok congressusa. Düsseldorfban tartották meg ez évben a németországi r. katolikusok congressusokat. A tudósítások szerint külső látszatra jól sikerült a congresszus, de maguk a katolikusok is érzik, hogy a valóságban másként áll a dolog. A nem katolikus lapok meg sajnálattal látják, hogy a hívők buzgalmét politikai czélokra használják a vezetők, hogy vallást és politikát türhetlen módon elegyítnek össze s hogy a katolikusok magatartása a gyakorlatban egészen más, mint a mit a congressuson beszélnek. Most is hangsúlyozták a keresztény békét, de a congressuson kiejtették a „Leit-motiv“-et is: „Vagy pápismus, vagy atheismus!“ A katholicismus, politikailag az ultramontanismusban szervezve, nagy szerepre van hivatva, mondják, Németország sorsában, s ezért a vezetőhelyet kell hogy megnyerje. A pápa iránt feltétlen engedelmességet nyilvánítottak s azt mondták, hogy a pápa irányításának alá kell vetni magát minden államnak s főképpen a német birodalomnak. „Szent Péter trónja felette áll minden trónnak.“ A „Tägliche Rundschau“ megütődéssel jegyzi meg, hogy ennél leplezetlenebbül és nyomatékosabban még a középkorban sem beszéltek soha a pápai hatalomnak a polgári felett való fensőbbiségéről; s a pápáknak sohasem voltak odaadóbb vazalussai, mint a mai német ultramontanok. A congressus a forradalom ellen harcot hirdetett, de ugyanakkor bizonyos szövetkezést ajánl a demokrata socialistákkal, hogy a liberalis polgári elemet háttérbe szorítsák. Marx M. képviselő a katolikusok elnyomásáról beszélt és kívánta, hogy egyenlő bánásmódban részesítsék más vallásuakkal és mint logjobb eszközt erre, a jezsuiták vissza-

fogadását ajánlja, kik ugymond, „a békének jó apostolai.“ Kikelt a „Evang. Bund“ ellen, mely csak a protestantismust védi és azt mondja „nem ők azok, kik a vallási békét Németországon megzavarják.“ A „Tägl. Rundschau“ a congressust comédiának mondja.

A magyar róm. katolikusok országos gyűlése. A németországi mintára Magyarországon is a róm. katolikusok évi congressusokat tartanak. Az idei országos nagy gyűlésük immár a nyolczadik volt a sorban. A gyűlések nem különböznek abban a németországiakétól, hogy itt is folytonos az előjogok követelése s nem ritka a panasz az „elnyomatás“ miatt. Ez alkalommal különben a gyűlés legfőbb tárgya volt, hogy feleljenek a protestansoknak a „Ne temere“ pápai házassági rendelet által okozott aggályokra. Majláth József főrendiházi tag azt mondta, hogy e dolog a katolikusok belső ügye. Városey Gyula kalocsai érsek is ez értelemben szolt s békét ajánl a protestansoknak oly alakban, „hogy térjenek vissza az atyai házba, melyből egy szerencsétlen pillanatban eltávoztak; itt az ideje, hogy az elhagyott jóságos anyának őszintén kebelére boruljanak és ledöntsék végre azon válaszfalat, melyet egy végzetes tévedés emelt.“ Sajnos, hogy e nyilatkozatok nem elégségesek arra, hogy a protestansok aggályait clozlassák, mert egy oly rendelet, mely protestans házasságra is vonatkozik, nem lehet csupán a katolikusok belső ügye. A hogy pedig a kalocsai érsek-főpap akarja a kérdést megoldani, bármennyire megindító is lenne az ő kenetes beszéde, aligha fogja erre az érdekelteket megnyerni. A csaknem négyszázéves protestans cultura ebben az országban mivelődésileg és nemzetileg is más értéket jelent, sem hogy azt akárminő kenetes érseki beszédre is föl lehetne áldozni. A magyar nemzetnek elég szomorú emlékezetű tapasztalata van arra, hogy a kalocsai érsektől vezetést ne kérjen. — A nagy gyűlés alkalmából, mint rendesen, körmenetet is tartottak a főváros utczáin, melyet több helyt megzavartak a nemzetközi socialisták. Eucharistikus összejövetel és „katolikus népszövetség“-i gyűlés következtek azután. Ez utóbbin ismét rátértek a protestansok részéről felmerült aggályokra, de a mit Rakovszky elnök, országgyűlési „néppárti“ képviselő és a többi szónok mondott, csak növelheti az aggályokat. Rakovszky szerint „a kulturharcz sohasem volt távolabb, mint most.“ Pedig tényleg már itt van a közelben, a Rakovszkytól vezetett felekezeti politikai népszövetség által is.

Országos vallásegyleti szövetség alakult Budapesten sept. 30.-án. Először „protestans-szövetség“-nek volt tervezve, de az alakuló gyűlésen általánosabb címet vett fel az a törekvés, mely „az országos törvényekben kimondott és biztosított teljes lelkiismereti szabadság és a vallásfelekezetek közötti tökéletes jogegyleti és viszonyosság elvei alapján s azok megvalósítása végett hasonló gondolkozású honfitársakkal“ együttműkölni akar. Degenfeld József gróf elnök indokolta a szövetségnek szükségét, reámutatva „a veszedelmekre, melyek a klerikalizmus merész előnyomulásával hazánkban a felekezeti és társadalmi békességet, a liberalizmust és a liberális törvényalkotást fenyegetik. A veszedelmes irányzattal szemben szervezkedni kell és pedig haladéktalanul, hogy a haza liberális elemeinek egyesítésével és védelmi munkájával útját lehessen állani a klerikalizmus diadalra jutásának.“ A ref., ág. ev. és unitárius tagokból álló gyűlés a szervezkedés szükségét kimondta, megállapította az alapszabályokat s felhatalmazta az elnökséget, hogy megerősítés végett a belügyministeriumhoz felterjeszse. Megválasztották az ideiglenes tisztkart és választmányt: elnök: Gróf Degenfeld József, alelnökök: Zsilinszky Mihály és Antal Gábor; főtitkár: Dr. Balthazar Dezső; ügyvezető titkár: Hamar István; jegyzők: Nagy Károly és Geduly Henrik; pénztáros: Dr. Szabó József; ellenőrök: Szóts Farkas és Mikolik Kálmán. A választmány tagjai: Baksay Sándor, Gyurátz Ferencz, Erős Lajos, gróf Tisza István, báró Bánffy Dezső, Dóczi Imre, Simon Károly, Scholtz Gusztáv, Ferencz József, Józán Miklós, dr. Tüdös István, Kiss József, dr. Szigethy Lajos, Kaczián János, dr. Szontagh A. Meskó Lajos, Láng Lajos, Kenessey Béla, Laszkáry Gyula és báró Radvánszky Antal.

Angliában is Londonban a róm. katolikusok csakugyan sept.-ben nagy gyűlést tartottak. London utcáit körmenettel akarták végigjárni. De ez több volt, mint a mit protestans London elviselhetett volna. Mindenfelől tiltakoztak a szándékolt szokatlan tüntetés ellen. Asquit miniszterelnök erre Bourne érsekkel közölte, hogy nem engedheti meg az eucharistikus congressus résztvevőinek, hogy „egyházi ruhában jelenjenek meg és az oltári szentséget körülhordozzák.“ Így a róm. katolikusok körmenete, mely mégis megtartatott, csak úgy járt körül, mint akármelyik népgyűlési körmenet.

Három marosköri unitar. egyház lélekszáma — a XVII. száz végén. — A marosköri unitárius esperesség nagy Protocoluma a XVII. évszázból három falutól őrzött meg adatokat hiveink számáról. Azokon az „auditorok“-on azonban, a kikről a feljegyzés beszél, nem az összes unitárius lakoságot, hanem csak a bérfizető családfőket s még legfőlebb az egész vagy fél képét szolgáltató özvegy asszonyokat érthetjük. Az utóbbiak kötelezettségéről hozottak között a ny.-szt.-lászlói egyház 1689 jan. 26.-án a visitációkor határozatot. Kimondja, „hogy az marhás és jószágos özvegy asszonyok, kik szántatnak és vettetnek, egész bérrel tartozzanak; az marhátlan és örökséges özvegy asszonyok, kiknek búzájuk terem, az kalongya félbért tartozzanak adni, — hasonlóképen az mesternek is.“ Azonban mind a három egyháznál, a hol feljegyzések maradtak, ezek a gondnokválasztással egyszerre fordulnak elő, s miután választói joga csak férfiaknak volt: feltehető, hogy a számok is kizárólag reájuk vonatkoznak. -- A legrégebbi adat különben *Nyomat*-nál (Monyát) maradt reánk. Itt írja fel 1692 januárius 7.-én két adomány beiktatása után a visitatio, hogy „nyomáti curatorságra választatott Sós Miklós“ s mindjárt utána: „auditorok vadnak nro. 8.“ Ezeknek a száma aztán egyelőre nem is sokkal szaporodott, mert a visitatio 1729 febr. 19.-én — tehát szinte 40 év múlva is — úgy beszél a nyomáti egyházzal, mint „kevés számból álló ecclesiáról.“ (Az adatok a marosköri esperesség Protocolumának 146—148 oldalán.) — A szomszéd *Nyárad-Szt.-Lászlón* akkor, — s már előbb — szép unitárius egyház virágzott. A pókai Sárosiak voltak a fő patronusai. Ide tartozott akkor, mint filia *Ny.-Gálfalva* is, mely azonban most csaknem egy század óta önálló. Itt az Ózdiak állottak az egyház élén. A nyomáti feljegyzés után egy évvel 1693 februárius 26.-áról ezeknél is megtudjuk, hogy „curatorságra az sz.-lászlai ecclesiában választatott tks. nemzetes Sárosi uram; Gálfalvából pedig választatott Kádár Mihály uram, kiket Isten segiljen“, s közvetlenül ezután olvassuk, hogy az „auditorok száma Sz.-Lászlón nro 36, Gálfalván pedig nro 37.“ (Protoc. 138 oldaláról.) -- Ha már most a szokásos ötös családi átlagot vesszük, akkor megközelítő pontossággal a nyomáti egyház lélekszámát a XVII. sz. végén 40-re, a ny.-szt.-lászlóiét és a ny.-gálfalviét pedig egyenként mintegy 180-ra tehetjük. (*Kelemen Lajos.*)

Volt-é Dávid Ferencz színigazgató? Ferenczi Zoltán „A kolozsvári színészet és színház története“ (Kolozsvár, 1897.) című nagybecsű munkájának 10-ik lapján ez érdekes adat olvasható:

„Beszterezén a főtéri templommal kapcsolatos városi iskolában Davidis Ferencz rector 1552 febr. 7-én 2 frtot kapott a város pénztárából, mert a város tiszteletére a tanásházban egy comoediát adatott elé tanítványaival.“

Tény, hogy ez a színelőadás megtörtént 1552-ben Balázs napja után való vasárnap a besztercezi tanács előtt. Az is tény, hogy Jakab Elek „Dávid Ferencz emléke“ cz. műve után fültehető, hogy ugyanakkor Dávid Ferencz volt a besztercezi iskolaigazgató. De egy újabb forrás, melyre pedig a közölt adat támogatására maga Ferenczi Zoltán is hivatkozik, megdönti e föltevés hitelességét. Fischer György ugyanis a besztercezi gymnasium történetében kimutatja, hogy 1552-ben Raidelius Mihály volt Beszterczén iskolaigazgató. (Programm des evangelischen Obergymnasiums. Bistritz, 1896. 57.) Tehát Raidelius vagy Reydelius mester rendezte a „város tiszteletére“ 1552. febr. 7-én diákjaival színelőadást, melyért 2 frt tiszteletdíjat kapott. Dávid Ferencz, ki csak 1551-ben volt Beszterczén iskolaigazgató, 1552-ben már petersdorfi kath. plébános volt. (U. o.) Mivel Jakab Elek nagy művéből ez adatra nézve nem nyerhető biztos felvilágosítás, azt is megemlítjük, hogy 1552 második felében már Petersdorft is ott hagyja Dávid Ferencz s szülővárosába, Kolozsvárra menekült, hol már 1553. elején igazgatója lesz Vizaknai Gergely helyett a városi gymnasiumnak. E föltétlenül biztos történeti tényt már 1876-ban földerítette a városi levéltári adatok alapján Fekete Mihály. (A kolozsvári ev. ref. főtanoda tört. 6. l. Vesd össze Történelmi Tár. 1898. 166. l. (1900.) *Kanyaró F.*)

Miben hisznek a spanyolok? A „Times“ madridi levelezője hosszú évek tapasztalata alapján azt mondja, hogy a Szent-szűzben vagy más csodatevő képben; egy kicsit hisznek az Istenben és többet a Szentszűzben. Barcellona közelében egy tanító apácza szerzet zárdájában van egy csodatevő Szent-József-kép. Ezer és ezer levelet küldenek évenként oda, melyekben kívánságaikat írják meg. Ezeket a leveleket bizonyos megállapított napokon ünnepélyes szertartással elégetik, valószínűleg abban a hitben, hogy így a levél tartalma eljut a Szentszűzhöz. E babona Spanyolországban nagyon el van terjedve. De az ifjabb nemzedék előtt az mind esztelenebb dolognak látszik.

A jezsuiták, mint ezt a Turinban megjelenő „Stampa“ című lap római levelezője írja, azon dolgoznak, hogy a pápától

rendeletet eszközöljenek ki, hogy tiltsa el az evangéliumok és a Cselekedetek könyve olvasását, minthogy azok a protestans nézeteknek látszanak kedvezni. E mozgalom élén a gregorianus congregatio igazgatója áll. Mi csoda lenne? ha ily rendeletet is adna ki X. Pius, ki rövid pápasága alatt már annyi rendeletet adott ki, a mennyit három pápa se hosszú idő alatt.

A babyloniai kutatások még nem derítettek fel mindent a héberек vallásának a babyloniaiak vallásához való viszonyára nézve. De a felfedezett agyagtáblák már egész bizonyossággal mutatják, hogy a héberек vallása nem magára álló fejlemény, hanem összeköttetése van a bayloniaiak vallásával. Sibree angol assyriologista szerint nemcsak a teremtésről és özönvízről való elbeszélések vallanak babyloniai eredetre, hanem ott áll az a tény is, hogy a héberек mindig Chaldea-ra néznek vissza, mely országból költözött az ő ős atyjuk, Ábrahám Palestinába. Bármit mondanak a héber monotheismus eredetéről, Ábrahám monotheismusát a Koránba foglalt hagyományok mellett is csakis babyloni eredet alapján lehet megmagyarázni. Ábrahám Chaldeának Ur nevű városából jött ki. (Genesis). Az ásatások ennek a városnak maradványait felszínre hozták. Egy templom állott e városban *Sin* holdisten tiszteletére. Ábrahám eredeti nevének, Ábrámnak jelentése: „fölmagasztalt Atya“, a „felmagasztalás Atyja“ — a holdistennek körülírása. A chaldaeai Ur város holdistenéhez intézett egy hymnus fenmaradt Sardanapalus litaniájában, mely agyagtáblára van írva. Stylusa hasonlít a legjobb héber hymnusokéhoz. Azonban e hymnus mégis nem eredeti munka, hanem a sumír nyelvből van fordítva, annak a népnek nyelvéből, mely Chaldea-ban azelőtt lakott s melytől vették a chaldaeaiak vagy babyloniaiak vallásukat és miveltésüket. Ez fontos tény, mert ez mindjárt megmagyarázza a judaismusnak egy nevezetes intézményét, a Sabbathot (szombathot). Az összeköttetés Ábrahám, holdimádás és Sabbath között természetesen akkor látszik meg, mikor tudva van, hogy a holdimadásban van a Sabbath eredete. Maga a „Sabbath“ név nem héber eredetű, hanem a régi sumíri „Sa-bat“ szónak héber formája. A „Sa-bat“ szót a sumírok a teljes hold ünnepére használták s szószerint annyit jelent: „a hold körének teljessége“ — a hónap közepén, minthogy ők a hónapot az egyik új holdtól a másik új holdig számították. Ez volt az eredeti Sabbath nap s négy hétben csak egyszer fordult elé. Azonban mivel a héberben „Sab'at“ hetet jelent, idővel

azt vették fel, hogy a Sabbath-nap a hetedik napot jelenti és így aztán a helyett, hogy a Sabbathot egyszer ünnepeljék egy hónapban, minden hetedik nap kezdték megtartani. A Sabbath napon minden munkának tilalma is tisztán babyloni eredetű, nem azon az alapon, hogy az szent nap, hanem hogy az szerencsétlen nap, milyennek nézik a keresztények is pénteket. Ebből meg lehet érteni azt is, hogy a bibliában miért jönnek elő vonatkozások gyakran az új-hold és a Sabbath ünnepeire. Mindez arra mutat, hogy a héber vallása eredetileg lunaris vallás — holdimádás volt s erősíti azt a nézetet, hogy a héber vallásának a chaldaeai holdimádó-városok a szülőhelye. A babyloni holdimádás nem ismert képeket. Az istenségnek egyetlen jelvénye, legalább a mi Harran holdistenét illeti, egy a tetején csillaggal ellátott magas oszlop volt. Chaldea holdimádását egyszerűség jellemezte. Valamely kidolgozott szertartás ott mindig idegen vallás befolyásának volt a jele s attól elfordultak mindig a holdistenimádók. És ehhez nagyon hasonló a Mózes törvénye a képmádás eltiltásával és a Sabbath megtartásával s a Sinai hogy neve, mely hegyen a héber törvénye adatott, közel áll a „Sin“ holdisten nevéhez. A Jahveh név eredetére még nem lehet bizonyost megállapítani, de annak korábbi formája „Yah“ vagy „Yahu“ volt és azt valószínűleg lehet egynek venni „Ea“ egyik babyloniai főbb istennel; de e feltevésre nincs okvetlenül szükség, miután itt a mire nézni kell, a vallás formája és az mindkettőnél a holdimádás. Az összehasonlító vallástudomány mivelői már többször rámutattak arra, hogy a holdimádás régiebb, mint a napimádás, különösen Babyloniában és Egyiptomban. E földmivelő országokban az időváltozásnak s időszakoknak kiszámítása nagyfontosságú dolog volt. S nemcsak ez segítette elő a holdimádást, hanem az is, hogy a holdvilág az ellenség ellen védelmet nyújtott. S Ur városának holdistenét úgy hivhatták: „a város védője.“

A vallástörténelmi congressus, melyet négy évenként szoktak tartani, most Oxfordban jött össze. Mintegy hatszáz congressista volt jelen a föld különböző pontjairól — Indiából, Japánból, Khínából is voltak képviselők. Az értekezések közül, melyeket felolvastak, nevezetesebbek: Dr. Gastron philadelphiai tanáré a semiták vallásáról, dr. Gastron felolvasásában halás emlékezővel adózott Reville Albertnek és Reville Jeannak, kik a vallástörténelmi congressusoknak megindítói voltak; Gróf Goblet d' Alviellé a vallások történelmi módszeréről, melyben a vallást úgy határozta meg,

hogy az a világegyetem és a lények közti valódi viszony; Dr. Haupt, baltimori tanáré, ki kétségbe vonta, hogy a Krisztus semita eredetű lenne és igyekezett megbizonyítani, hogy árja eredetű; a Bonet-Maury francia történelemíróé, ki az izlamról olvasott fel.

Beöthy Zsolt születésének hatvanadik s egyetemi tanárságának huszonötödik évfordulóját sept. 30.-án megünnepelték Budapesten tisztelői, barátai és tanítványai. Beöthy Zsolt a magyar tanári karban kiváló tanító-mester. Magas szempontok, nagy műveltség, erős hazafias érzés jellemzik a Beöthy személyiségét. A Széchenyi-ről írt akadémiai emlékbeszéd és más tanulmányai nyilván mutatják ezt. Beöthy ünnepzése közben hálásan emlékezett meg Gyulai Párról, az ő mesteréről. S a hozzá intézett beszédekre felelve hirdette „a népi gyökerességnek és a művészi fejlődésnek harmoniáját, a magyar eredetiségnek és a nyugati kulturának harmoniáját, a teljes és egységes magyar léleknek harmoniáját . . .“

Törökök és arabok. A török birodalomban közelebb történt politikai események — az alkotmány felújítása alkalmából a Keleten sokat utazott Lannesan, francia író a „Siécle“-ben érdekes párhuzamot von vallási tekintetben a törökök és arabok között. „Ugy szokták tartani, hogy a törökök fanatikusok; de ez tévedésből származik, abból a tévedésből, hogy a török mahomedánokat többnyire összezavarják az arab mahomedánokkal, mely utóbbiak tényleg nagyon fanatikusok, legalább azok voltak, míg az európaiakkal állandóbban nem érintkeztek. Az arabok és törökök közt semmi közös vonás. Az előbbieket semíták és mint minden nem polgáriasult semita népségnél a vallásos érzék nagyon erős. Az utóbbiak a turániai fajhoz tartoznak s a nyugatiakhoz hasonlóan inkább pantheistikus, semmint jahvista irányzatúak. A politikai és történelmi körülményeknél fogva lettek mahomedánok, de islamismusoknak nincs egy vonása se, mely közös lenne azoknak islamismusával, kiket Mahomed Nyugat-Ázsia vagy Észak-Afrika pusztáin számlál követőinek. Törökországnak egy barátja a minap azt a nyilatkozatot tette: hogy a legtöbb török mahomedánnak vallásos eszménye kielégül egy fákkal árnyékolt forrásnál. Megtanulják a Koránt, de szabályait vagy gyakorlatait átalán kevésbé tartják meg. S a legtöbb a műveltek közül nagyon türelmes.“

A Szent-Bertalan éjre vonatkozólag Monod Henri a „Revue de Paris“-ban egy Krakowban megjelent iratnak a for-

dítását közli, melyben az anjou-i herczeg (a leendő III. Henri király) orvossa Miron Márk elmondja a Szt.-Bertalan-éji gyilkolás történetét. Ez elbeszélés szerint a gyilkolásra felbujtó az anjou-i herczeg volt.

Macreadynek, a híres angol, drámai színésznek neje sept.-ben Weston-super-Mare-ban nyolczvanegyedik évében elhunyt. Második neje volt a már rég elhalt nagy színjátszónak. A mi e nőt jellemezte, hogy bigott anglikánista volt. Macready maga az unitárius vallásnak volt a híve. S az unitáriusok mindig tisztelettel említik nevét, nemcsak azért, mert a nemzetnek Kean Ödön mellett ő volt a Shakespeare-i jellemeleg legnagyobb alakítója, hanem azért is, mert London színházaira erkölcsi magatartásával emelő hatást gyakorolt s még a közönséget is megtisztította amaz elemektől, melyek a klasszikus darabok előadását az ő idejében veszélyeztették.

Dézi Mihály †. Ellobbant, kialudt . . . Egykor lángban égett, az evangélium szent tüzeiben s a tudomány világosságával. Népet tanított apostoli lelkesedéssel, s dolgozott tanultsággal és alkotó tehetséggel. Aztán jött egy fordulat, a physikai erőnek hirtelen elváltozása s többé nem munkált . . . A halál megváltotta a szenvedéstől. Ellobbant, kialudt végképp a már elhalványult fény; de távozásán hadd kísérje amaz évek emlékezte, mikor tehetsége erejében volt.

Gyász hírek. *Ürmösi Sándor* ny. lelkész és birtokos élete 45.-ik évében jun. 23.-án Udvarhelymegyében, Kadácsban rövid szenvedés után meghalt. Már mint ifjú, sokat mutatott abból, mit férfiaságnak neveznek s ezt azután is megmutatta, ha a sors kevésbé kedvezett is neki. — *Dézi Mihály* magyaroszváthi ny. lelkész élete 45.-ik, házassága 18.-ik évében Nagy-Ajtán, születése helyén aug. 28.-án megszűnt élni. — *Fekete Domokos* magyarországi lelkész élte derekán családjának és sokaknak fájdalmára elhalálozott. — *Dr. Veress Lajos* városi tisztiorvos, vasúti orvosi tanácsadó élete 58.-ik, házassága 29.-ik évében sept. 8.-án Kolozsvárt hosszas szenvedés után jobblétre költözött. Orvosi hivatása mellett a korábbi időben tevékeny részt vett a városi közéletben is.

ARANYKÖNYV.

Adományok a hódmezővásárhelyi templom építésére.

(VI. közlemény.)

Pap László 214. sz. gyűjtőívén Tövisről: Pap Albert 40 f., Szilágyi Károly 40 f., Gál János 40 f., Incze Zsigmond 10 f., Farkas Lajos 20 f., Vida István 20 f., Schlott Vilmos 20 f., Komán István 20 f., Kerestély János 20 f., Papolezy Sándor 20 f., Torbay József 20 f., Nagy Ferencz 20 f., Kiss Frencz 20 f., Nádudvari Miklós 20 f., Dorned Reichald 20 f., Pallár Árpád 20 f., Lukács Péter 40 f., Talán József 20 f., Bartly Béla 20 f., Szappanyos Károly 20 f., Futáti József 20 f., Végh József 1 kor., Segesvári Ferencz 20 f., Veres Mihály 20 f., Seress Lajos 20 f., Kuun Gusztáv 20 f., Wirth B. 20 f., Balogh Ferencz 20 f., Bartha Pál 20 f., Kiss Ferencz 20 f., Rád Jenő 40 f., Asztalos János 30 f., Szaboles Endre 40 f., Cs. József 20 f., Simon Péter 1 kor., Balogh A. Károly 20 f., Pap László 1 kor. Együtt 11 kor. 20 f.

Terch Gyula Hódmezővásárhely 10 kor., Kiss Pál Hódmezővásárhely 2 kor. Hivek perselyadománya 47 kor. 46 f.

Kádár József Dés 2 kor., Kádár Józsefné 1 kor., Kádár Ilona 1 kor., Kádár Juliska 1 kor. Együtt 5 kor.

Egyed Ferencz nyug. lelkész útján Homoródszentpálról: Egyed Ferencz és 9 élő családtagja, 1 cselédje; özv. Gábor Albertné és 4 kis árvája 1—1 kor. Együtt 15 kor.

Ürmösi Géza (Ürmösi Lajos Mócs) 6 kor. Összesen 96 kor. 66 f.

Az első-ötödik közlemény összege 4008 kor. 98 f.

E közlemény összege 96 „ 66 „

Összesen..... 4105 kor. 64 f.

A nemesszívű adakozóknak az egyházközség nevében hálás köszönet. Hódmezővásárhely.

BARABÁS ISTVÁN
unitárius lelkész.

Ünnepi adakozás a polgárdi-i egyházközségben.

A polgárdi-i egyházközség húsz éves fennállásának évfordulóját megünnepelte Kiss Károly lelkész buzgó fáradozása mellett, — több vendég — Budapestről Jozan esperes és a Telkes családrészvételével. Az ünnepély hangulata lelkes volt és az egyházközség számára többen adományokat ajánltak fel: Seregélyesi egyházközség 20 K, Zalatai egyházközség 5 K, Józán Miklós esperes 10 K, Kiss Károly lelkész 5 K, Kozári János gondnok 5 K, Berki János 2 K, Gróf János és neje 2 K, Tolkos Simon, Telkes Béla, D. Molnár János, Berki Lajos, Kovács Mihályné, Kalocsa Péter, dr. Berki Jánosné, Kalocsa Péterné, Kalocsa Jánosné, özv. Császár Jánosné 1—1 K. Az ünnepélyi füzetre Telkes Simon 10 K, Kiss Károly 10 K.